

EGY KÖZEL-KELETI MISSZIÓ VALLÁS- ÉS TEOLÓGIATÖRTÉNETI VETÜLETEI¹

(Megjelent az *Evangélium katonák között. 100 éves a Protestáns Tábort Püspökség*, Budapest, Zrínyi kiadó, 2023. 227-248. c. tanulmánykötetben.)

Irakban él az egyik legrégebbi keresztény közösség a Közel-Keleten az 1. század óta, az egyházi hagyomány szerint Tamás apostol alapította itt az egyházat. A helyi keresztények többsége káld, etnikailag pedig arámi nyelvet beszélő asszír. Számuk mára megfogyatkozott, sokan elvándoroltak, főleg különböző nyugati országokba. 2014 nyarán az Iraki és Levantei Iszlám Állam (ISIL) katonai támadást indított Irak északi részén, és az elfoglalt területet iszlám kalifátussá nyilvánította, hadat üzenve a keresztényeknek, és más vallásoknak (yazidik, kaka'i, stb.) is. A legoptimistább becslés szerint az iraki keresztények már 450 ezren sincsenek, miután az elmúlt tíz év háborúi során a szélsőséges iszlamista csoportok célkeresztjébe kerültek.

A dolgozatban az iraki-kurdisztáni régió keresztény egyházait mutatjuk be, kitérve a bibliai gyökerekre.

Kulcsszavak: az Egyház Keleten, asszír, káld, szír, örmény, izraelita, al-Qosh

Lt. COL. Szilárd Sajtos

RELIGIOUS AND THEOLOGICAL ASPECT OF A MISSION IN THE MIDDLE EAST MISSION

One of the oldest Christian communities in the Middle East has been living in Iraq since the 1st century. According to church tradition, the church was founded here by the apostle Thomas. The majority of local Christians are Chaldeans, ethnically Assyrians, who speak the Aramaic language. Their number has now dwindled, many have emigrated, mainly to various Western countries. In the summer of 2014, the Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL) launched a military attack in the northern part of Iraq and declared the occupied territory an Islamic caliphate, declaring war on Christians and other religions (Yazidis, Kaka'i, etc.). According to the most optimistic estimate, there are no more than 450.000 Iraqi Christians after being targeted by extremist Islamist groups during the wars of the past ten years.

In the thesis, we present the Christian churches of the Iraqi-Kurdistan region, focusing on the biblical roots.

Keywords: the Church in the East, Assyrian, Chaldean, Syrian, Armenian, Jewish, al-Qosh

Iraki-Kurdisztán, a hivatalos nevén Kurdisztáni Autonóm Régió Irak autonóm régiója, mely lényegében nincs az iraki kormány ellenőrzése alatt. A Dél-Kurdisztánnak is nevezett entitás saját parlamenttel, kormánnyal és hadsereggel rendelkezik. A területén volt az ókori AsszírIA központja, később az újbabiloni és a perzsa birodalom, majd Nagy Sándor államának részét képezte.² A térség a szír kereszténység centruma volt a 7. századi iszlám hódításig. A kurdokat először az arab források említik meg a 7. században. Az iráni nyelvcsaládba tartozó kurdok ősüknek a perzsákkal rokon médeket tekintik, azonban erről nincs egyértelmű tudományos konszenzus, feltehetően több nép is szerepet játszott a kurdok etnogenezisében. Az Omajjád és

¹ A tanulmány szerzője 2018-ban és 2022-ben egy-egy féléves katonai (IKBK) missziót teljesített Iraki-Kurdisztánban.

² ROAF, Michael: *A mezopotámiai világ atlasza*, Helikon Kiadó, Budapest, 1998. 5-27.

Abbászida uralmat követően a térséget különböző mongol, iráni és török birodalmak birtokolták. A 16. századtól a mai Iraki-Kurdisztán az Oszmán és a Szafavida birodalmak közti határrégió szerepét töltötte be, gyakran cserélve gazdát. Az Oszmán Birodalom az első világháborút követő összeomlása után a Sèvres-i békeszerződés egy önálló kurd állam létrehozását helyezte kilátásba, amely a mai Iraki-Kurdisztán mellett más kurd lakosságú területeket is magába foglalt volna. A török függetlenségi háború és a győztes antanthatalmak megváltozó álláspontja következtében azonban a terület Irak része lett. Iraki-Kurdisztán az 1991-es Öbölháború óta bír *de facto* autonómiával, kitűzött célja azonban hosszú ideje a teljes függetlenség elérése.³

A régióban élő kurdok és az arabok túlnyomó többsége szunnita (kb. 75%), kisebb részük síita, az asszírok és örmények keresztények. Az Iszlám Állam által meghurcolt yazidi vallási kisebbség főként Szindzsár környékén él. Más vallási kisebbségek is fennmaradtak, köztük a mandeusok és a zoroasztriánusok, illetve a kaka'i- és shabak-vallás követői. Irak többi részéhez képest itt az eltérő vallásúak együttélése jóval harmonikusabb.⁴ Irakban körülbelül másfél millió keresztény élt a 2003-as amerikai invázióig. Ez az egyik legrégebbi keresztény közösség a Közel-Keleten, az 1. század óta élnek itt keresztények, az egyházi hagyomány szerint Tamás apostol evangelizációja alatt terjedt el a Krisztusba vetett hit. A helyi keresztények többsége káldeus, etnikailag pedig arámi nyelvet beszélő asszír. Számuk mára igencsak megfogyatkozott, sokan elvándoroltak, főleg különböző nyugati országokba. 2014 nyarán az Iraki és Levantei Iszlám Állam (ISIL) katonai támadást indított Irak északi részén, és az elfoglalt területet iszlám kalifátussá nyilvánította, hadat üzenve a keresztényeknek, és más vallásoknak (yazidik, kaka'i, stb.) is. A leoptimistább becslés szerint az iraki keresztények már 450 ezren sincsenek, miután az elmúlt tíz év háborúi során a szélsőséges iszlamista csoportok célkeresztjébe kerültek.

Irak gazdag hozzájárulást nyújt a zsidó-keresztény kultúrtörténethez, és Izrael után Irak területének van a legtöbb bibliai kapcsolódása. Egyesek az Édenkertet is Irakban keresték a múltban, a Tigris és az Eufrátesz között. Josephus Flavius beszámolója szerint Erbilben mutogatták Noé bárkájának darabjait. Ábrahám Urukából származott, amely Irak déli részén feküdt és a mai Nasiriyah-val azonosítható. A zsidó népet is ide hurcolták fogságba: előbb az asszírok az Izrael-királyságának lakóit, a tíz törzset, majd a babiloniak Júda fogjait. A későbbi zsidóság fontos szellemi produktuma volt a babiloni Talmud létrejötte. A próféták közül is sokan kapcsolódnak a mai Irak területéhez: Daniel élete nagy részében Irakban élt, feltételezett sírját ma Kirkukban őrzik. Ezékiel Irak déli részéről származott, s ott is temették el, az elkösi Náhum sírja al-Qosh-ban található, Jónás próféta Ninivében, a mai Moszulban pihent, míg az ISIS harcosai fel nem robbantották síremlékét 2014-ben.

Jelen dolgozatban Irak északi részére, a kurdisztáni régióra koncentrálunk, néhány kortörténetileg, egyháztörténetileg izgalmas helyszínt, illetve a régióban élő, különböző keleti keresztény egyházak életét, rítusait bemutatva.

BIBLIAI IDŐK, BIBLIAI GYÖKEREK

Zsidó fejedelemség Erbilben

A térség közponja, a régió fővárosa Erbil, több mint másfél millió lakossal bír. Központja, a citadella, már a neolitikumban lakott terület volt, ezt a tell-t tartják a világ legrégebben lakott településének, így Erbil a világ legősibb városa. Történelmi forrásokban először az Ebla-

³ HALLIDAY, Fred: *Can We Write a Modernist History Kurdistan Nationalism?* in. JABAR, Faleh A. – DAWOD, Hosham (ed.): *The Kurds. Nationalism and Politics*, Westbourne Grove, London, 2006. 11-20.

⁴ McDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*, Bloomsbury, I.B. Tauris, London, 1997. 10; ZUBAIDA, Sami: *Religion and Ethnicity as Policized Boundaries*, in. JABAR, Faleh A. – DAWOD, Hosham (ed.): *The Kurds. Nationalism and Politics*, Westbourne Grove, London, 2006. 93-102.

táblákban fordul elő Kr.e. 2300 körül, a város az újasszír korszakban szerzett különös jelentőséget. A Szászánida-korban és az Abbászida-kalifátus idején Erbil a kereszténység fontos központja volt.

Josephus Flavius beszámolóiból ismerjük Adiabéné – arámiul Hadijab vagy Hadajab – aprócska fejedelemségét, melynek fővárosát Arbelának hívták (a mai Erbil). A város a bibliai kortörténet szempontjából is fontos helynek számít, Flavius szerint „*ott láthatók még annak a bárkának a maradványai, amelyben Noé a vízözönből megmenekült. Ma is mutogatják még roncsait bárkinek, aki látni akarja.*”⁵ Adiabéné területén feküdt Niszibisz és Nehardea városa is, ahova az asszírok telepítették le az Izraelből elhurcolt zsidó hadifoglyaikat.

Monobazosz király Claudius római császár idején (41–54) uralkodott Adiabéné felett. Keleti szokás szerint több feleséget tartott, de feleszeretett tulajdon testvérebe, Helenébe, akit egyiptomi módra feleségül vett, s trónjára ültetett. Két fiúk született, az idősebbet szintén Monobazosznak, az ifjabbat pedig Izatésznek nevezték el. Az idős Monobazosz király valamennyi fiánál jobban szerette Izatészt, szinte rajongott érte, ezért féltestvérei féltékenységükben apjuk kedvencének életére törtek. Hogy a király megmenthesse szeretett fiát, távoli vidékre küldte, a mai Kuvait területén lévő Szpaszinu Kharax királyságába. Itt élt egy Anan nevű zsidó kereskedő, aki bejáratos volt a palotába, és ott Izrael Istenének tanításaira oktatta a király feleségeit. Az asszonyok közvetítésével a kereskedő megismerkedett Izatésszal, és sikerült őt is megnyernie vallása számára. A herceget nem sokkal ezután hazahívta apja – mivel halálát érezte közeledni - Adiabénébe, ahová a zsidó kereskedőt is magával vitte. Eközben az arbélai palotában anyja, Helené is istenfélővé vált, mivel egy ott élő zsidó őt is megtérítette.⁶

Izatész hazatérése után apja végakarátának megfelelően átvette a hatalmat testvérétől, Monobazosztól, féltestvéreit Rómába és a párthusokhoz küldte. Bár Izatész hitre jutott Istenben, s naponta olvasta annak Törvényét, mégsem tudta rászánni magát, hogy belépjen Ábrahám szövetségébe, vagyis körülmetélkedjen. Azonban egyszer egy Eleázár nevű galileai törvénytudó érkezett udvarába, aki keményen ráparancsolt, hogy metélkedjen körül.⁷

Izatész uralkodása alatt béke és nyugalom uralkodott Adiabnéban. Helené ebben az időszakban elzarándokolt Jeruzsálembe. Tervét Izatész is támogatta, s Jeruzsálem lakói is örömmel fogadták az adiabénéi anyakirálynő érkezését, mivel a városban súlyos éhínség dúlt. Ezt az éhínséget jövendölte meg az újszövetségben Agabosz próféta (Acta 11,27-28). Helené több hajórakomány gabonát hozatott Alexandriából, valamint szárított fügét Ciprusról Jeruzsálem éhező lakóinak megsegítésére. A Talmud szerint a sátorok ünnepén mindenkinél magasabb sátrat épített, és ebben is megvendégelte a rászorulókat. A jeruzsálemi templom számára szent edényeket, asztalt és menórát készíttetett aranyból. A város előljáróinak engedélyével az Alsóvárosban palotát építtethetett magának.⁸ A palotát a rómaiak pusztították el 70-ben, az első zsidó háborúban, s 2008-ban izraeli régészek tárták fel. Haláluk után Helené, Izatész és Monobazosz testét Jeruzsálemben temették el. Az anyakirálynő még életében három piramist építtetett a Szent Várostól három sztadionnyira. Helené sírját a 19. század végén Clermont-Ganneau francia régész tárta fel, díszes szarkofágja ma a Louvre-ban látható.⁹

Náhum próféta sírja

Van egy régi kurd-zsidó mondás: „*aki nem volt tanúja a zarándoklatnak Náhum sírjához, nem látott még igazi örömet.*” Az iraki-kurdisztáni al-Qosh falu a névadó hegyek lábánál található,

⁵ FLAVIUS, Josephus: *A zsidók története*, Gabo Könyvkiadó, Budapest, 2021. 865.

⁶ uo. 866.

⁷ uo. 867.

⁸ uo. 868; 872; FLAVIUS, Josephus: *A zsidó háború*, Gabo Könyvkiadó, Budapest, 2021. 178.

⁹ GRÜLL Tibor: Noé bárkájának őrzői. Egy királyi család, amely megtalálta a hitet, *Hetek*, 2008. 01. 09. - https://www.hetek.hu/hit_es_ertekek/200801/noe_barkajanak_orzoi (letöltés: 2022. 09. 10.)

és az „igazság Istene” vagy „a hatalom Istene” nevet viseli.¹⁰ Náhum próféta könyve így kezdődik a Bibliában: „מִשָּׁא נִינְוָה סֵפֶר חֲזוֹן נָחֻם הַלְקוֹשִׁי - *Fenyegető jövendölés Ninivéről. Az elkösi Náhum látomásának könyve*” (Náh 1,1). Míg a próféta születését egyesek Kapernaumba¹¹ teszik, halálának helyét אֶלְקוֹשׁ - Elkós/al-Qosh-ba.¹² Náhum Asszíria és Ninive ellen prófétált, s az ókori Ninive romjain levő Moszul al-Qosh-tól mindössze 40 km-re található. Míg a próféta a Kr.e. 7. században élt, legendás sírja az 1200-as évekből származik.¹³ Évszázadokon keresztül zsidók ezrei zarándokoltak el évente sávuót-kor a sírhoz a közös ünneplésre.¹⁴

V. Szalmaneszer asszír uralkodó Kr. e. 722-ben elfoglalta és lerombolta Samáriát, Izrael királyságának fővárosát (2Kir 17,6). Samária elesésével az északi országrész, Izrael is elpusztult. Az asszírok az ország lakosságát elhurcolták, s idegenekkel telepítették be. A deportáltakat az ókori Ninivében (a mai Moszul) és környékén telepítették le. 1165-ben egy zsidó utazó még hétezer zsidót talált Moszulban, a 20. század elejére népességük kb. 4500 főre apadt, ma azonban már a ninivei zsidókat nem lehet megtalálni.¹⁵ A Közel-Kelet zsidó lakosai egyfelől 1948 után önként *alijáztak* az akkor megszülető zsidó államba, Izraelbe, másfelől sokukat korábban és később az arab országok üldöztek el otthonaikból. Al-Qosh-ban a 19. században egy látogató még harminc zsidó családról számolt be, ez a szám 1950-ben már drasztikusan lecsökkent egyetlen bejelentett családra.¹⁶

A moszuli zsidó közösség családjai közösen gondozták az épületet, illetve egy őr is fizettek itt, aki egy közeli lakásban lakott. Az utolsó itt élő zsidó őr Moshe al-Qoshi volt, aki ott élt a családjával. A 20. században a moszuli Sasson Rahamim Tzemah sok évet és jelentős összegeket fordított a helyszín felújítására. Amikor 1951-ben a kurd zsidó közösség Izraelbe költözött, Tzemah bezárta az ősi zsinagógát,¹⁷ és a régi vaskulcsokat a szomszédságban élő káld katolikus Sami Jajouhana-nak adta, s felkérte, hogy innentől kezdve ő őrizze Nahum sírját.¹⁸ Ez a feladat aztán apáról fiúra szállt, ma már Sami Jajouhan unokája őrzi a sírt.

Különleges sávuót ünnep al-Qosh-ban

A zsidó ünnepkör egyik ünnepe a sávuót, a „hetek ünnepe”, a Sínai-hegyen történt törvényadás emléknapja, az új kenyér ünnepe. Az ókori Izraelben pészah második napján kezdődött az árpa aratása, ezen a napon kezdték el az ómerszámlálást, mely a hetek ünnepén, sávuótkor ért véget. A pészah, az egyiptomi szolgaságból való fizikai szabadulást a sávuóti szellemi, lelki szabadulás követi. Ugy számolják a napokat (és heteket), hogy naponta egy-egy kalászt félretesznek, s ha hét kalász összegyűlik, kévébe (héberül: ómer) fonják őket. Amikor a hét kéve összegyűlt, a következő (az ötvenedik) napon tartják az új kenyér ünnepét, a sávuótot, amikor azt ünnepli Izrael népe, hogy megkapta Istentől a Tórát.

Az al-Qosh-i zsinagóga évszázadokon keresztül adott otthont a sávuót zarándoklatnak sajátos rituálékkal, amelyre utoljára 1951-ben került sor. A sávuótot ebben a régióban „*Eid al-Ziyara*”

¹⁰ *Tomb of Nahum at al-Qosh, Iraq*. <http://archive.diarna.org/site/detail/public/43/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

¹¹ כְּפָר נָחֻם - Kefar Náhum, „*Nahum tanyája*”

¹² Két másik lehetséges temetkezési hely, amelyet a történelmi beszámolók említene, a galileai Rameh közelében fekvő Elkesi és a ciszjordániai Elcesei.

¹³ *Shrine of Jewish Prophet Nahum* - <https://brandkri.com/shrine-of-jewish-prophet-nahum/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

¹⁴ *Tomb of Nahum at al-Qosh, Iraq*. <http://archive.diarna.org/site/detail/public/43/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

¹⁵ HEDOW, Amer: An AlQosh Man Struggles to Keep a Promise to an Old Friend, *Caldean.org*, 2009. <http://chaldean.org/Home/tabid/36/articleType/ArticleView/articleId/491/An-AlQosh-Man-Struggles-to-Keep-a-Promise-to-an-Old-Friend.aspx> (letöltés: 2022. 09. 06.)

¹⁶ *Tomb of Nahum at al-Qosh, Iraq*. <http://archive.diarna.org/site/detail/public/43/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

¹⁷ *Tomb of Nahum at al-Qosh, Iraq*. <http://archive.diarna.org/site/detail/public/43/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

¹⁸ HEDOW, Amer: An AlQosh Man Struggles to Keep a Promise to an Old Friend, *Caldean.org*, 2009. <http://chaldean.org/Home/tabid/36/articleType/ArticleView/articleId/491/An-AlQosh-Man-Struggles-to-Keep-a-Promise-to-an-Old-Friend.aspx> (letöltés: 2022. 09. 06.)

vagy „Ezyara”-ként ismerték. Az ünnepen több ezer ember – egyes források szerint Moszul és a környező falvak szinte teljes zsidó lakossága – tömegesen érkezett.¹⁹ A zarándoklaton felnőttek és gyermekek ünnepi ruhába öltöztek, a vendégházakban vagy a környező mezőkön felállított sátrakban táboroztak. A zarándoklat egy sajtószerű rituálé szerint zajlott, fénypontja a Tízparancsolat átadásának drámai színrevitele volt a Sínai-hegyen, illetve egy misztériumjáték, mely Góg és Magóg csatáját mutatta be. A Tóratekercset a közeli hegy tetejére – amit a helyiek „Sínai-hegynek” neveztek – vitték fel egy három órás menetben, majd a hegytetőn tartott rövid szertartáson egy imát mondtak el a Tízparancsolat Sínai-hegyi átadásának emlékére. Aztán százak szálltak alá a hegyről hadsereg-szerű menetben, dobosok és kardokat hordozó férfiak kíséretében. A hegy lábánál a fegyveresek harcot vívtak hangos kiáltásokkal, porfelhővel és az armageddoni csatát idéző, összecsapó fegyverek hangjával. Ezután a szentélyben ünnepélyesen felolvasták Náhum próféta könyvét. A férfiak körülvették a sírt, a nők pedig a külső helyekről hallgatták a próféta szavait. A felolvasást követően a férfiak sorba szerveződtek, és hétszer körbejárták a sírt, szent énekeket énekelve. A hetedik körözéskor a tömeg himnuszba kezdett: „Örüljete Náhum próféta örömében!” Ezen a ponton nők is csatlakoztak a sír körüli körmenethez, arabul és kurdul énekeltek az imákat, miközben táncoltak és tapsoltak. Éjszaka gyümölcsöket helyeztek el a sír tetején, amit másnap a zarándokok fogyasztottak el.²⁰

A zsinagóga

Egyes vélemények szerint a szentély bizonyos részeit az 1100-as évek végén és az 1200-as évek elején építették. Egy régi azonosítás szerint a zsinagóga (és nem a síremlék) a 12. századból való, de egyes hagiográfiai elemek a 10. századból származnak. A jelenlegi zsinagógát 1796-ban restaurálták és jelentős felújításon esett át Yaakov Gabbai és David Barzani irányítása alatt. Az anyagi forrásokat Sasson Saleh David Yaakov, aki a bagdadi zsidó közösség vezetője volt, és Abdullah Josef, a bászrai közösség vezetője biztosította.²¹ Különböző korszakokból származó jellemzőkkel találkozunk az épületben: dél-török stílusú, középkori artukid építészettel a 13. századból, 16. századi iszlám stílusú kagylókalcimákkal, illetve egy még ősbibb, korábbi épületből kibontott és ide beépített ajtóval.²²

A Talmud-i hagyományban Náhumnak volt egy húga is, Sára, az ő mauzóleuma is itt található.

Tudela-i Benjámin, a 12. századi navarrai zsidó utazó, meglátogatta a mezopotámiai zsidó közösségeket, és „*Utazási könyvében*” megemlítette Náhum „*az elkosita*” sírját. A 19. században több felfedező is járt erre, Austen Henry Layard brit régész és diplomata 1849-ben, George Percy Badger anglikán misszionárius 1850-ben, egyik mezopotámiai utazása során. „*Egy káldeus, aki gyámként működik megmutatta nekünk az építmény belsejét, amely nem több, mint egy lapos tetős, több boltívre támasztott szoba. A sír az épület közepét foglalja el, és egy fadobozból áll, zöld szövettel letakarva és díszes márvány paravánba zárva. A síron megfigyeltem Nahum próféciájának több nyomtatott példányát, a túloldalon pedig egy hosszú héber feliratot.*”²³

¹⁹ BRAUER, Erich – PATAI, Raphael: *The Jews of Kurdistan*, Wayne State University Press, Detroit, Michigan, 1993. 298.

²⁰ MENDELSSOHN, Sidney: *Kurdistan. The Jews of Asia*, London, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd., 1920. 194-195.

²¹ *Tomb of Nahum at al-Qosh, Iraq*. <http://archive.diarna.org/site/detail/public/43/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

²² WOLPER, Ethel: *Synagogues and the Hebrew Prophets: The Architecture of Convergence, Coexistence, and Conflict in Pre-Modern Iraq*, (Ch. 3.) In: *Synagogues in the Islamic World: Architecture, Design, and Identity*, (ed. GHARIPOUR Mohammad), Edinburgh, UK, Edinburgh University Press, 2019. 31-46.

²³ *The Tomb of Prophet Nahum* - <https://www.mesopotamiaheritage.org/en/monuments/la-tombe-du-prophete-nahoum/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

A szentély egyik látogatója az I. világháború alatt leírta, hogyan nyitotta ki az ajtót a látogatók előtt a szentély őrzője, a ruhájára erősített hosszú láncon egy nagy kulccsal. A padlót perzsaszőnyegek borították, az épület falain kézzel írt héber feljegyzések voltak, a látogatók által itthagytak imák, hasonlóak a jeruzsálemi siratófalba behelyezett imákhoz. Középen, vaskerítéssel körbevéve, zöld takaróval letakarva állt a szarkofág.²⁴

Nahum mauzóleuma bevonatos kövekből épült, az épület a felújítás előtt nagyon romos állapotban volt. Kétségtelenül egy zsinagóga épülete, középen a próféta sírjával, a belső udvarban pedig Náhum húga, Sára sírja, valamint egy jesiva (vallási iskola) és egy raktár. Az épületet fal veszi körül, korábban több oldalon (nyugat, dél és kelet) beomlott.

Az épületegyüttesbe a nyugati oldalon kell átmenni egy kis és lapos, tompaívű ajtón, lemezlappal és egyszerű lakattal. A belső udvar a teljes terület több mint egyharmadát foglalja el. A különböző helyiségek az északi, nyugati és keleti részekben helyezkednek el. A zsinagóga és mauzóleuma az épület déli felét foglalja el. Az északnyugati szögben Sára mauzóleuma áll, egy félköríves ajtóval az elején. Semmilyen felirat nem látható benne. Az udvar túloldalán, keleten és a környező fal mentén ma is áll a jesiva kétemeletes épülete. A zsinagógába egy keskeny tornác vezet, egy vágott kőajtóval, amelynek pillérjei egy félköríves boltívet tartanak. A jobb oldali szárnyon egy kezdet formázó ajtókopogtató található.

Közvetlenül a bejárat után hét lépcsőfok vezet le a zsinagógába. A boltozatok tizenkét négyzet alakú oszlopon nyugszanak, az oszlopok száma Izrael tizenkét törzsét szimbolizálja.

Közvetlenül a közepén áll Náhum sírja, vékonyan kovácsolt fémkerítéssel körülvéve, és négy központi oszlop veszi körül, amelyeken a kőbe vésett, Náhum könyvéből származó igék olvashatók héberül. A sír téglalap alakú, zöld posztó borítja. A zsinagóga nyugati falán belül két fülke van kialakítva: az egyik a Tóratekeres, a másik a fogadalmi gyertyák számára.²⁵

A zsinagóga állapota az ezredforduló után nagyon válságosra fordult. Az Egyesült Államok 2003-as iraki inváziója után szóba került a sír helyreállítása, és az US Army Corp of Engineers (Amerikai Egyesült Államok Hadseregének Mérnöki Testülete) még látogatást is tett a helyszínen, ám akkor a munkálatok elmaradtak.²⁶ Már 2007-ben arról cikkeztek, hogy „*az al-Qosh-i zsinagóga felújítása nagyon sürgős, ha azt akarják, hogy egy bibliai próféta sírja ne semmisüljön meg helyrehozhatatlanul.*”²⁷ 2014-ben az ISIS meghódította a Ninivei-fennsíkot, s fennállt a veszélye, hogy ez az ősi emlék is az ISIS által leromboltak sorsára jut. Korábban egy fém tetőszerkezetet emeltek az egész épület fölé, de az eddigre már átrozsdásodott, illetve a környező utcák feltöltésének következtében az eső elkezdte az alapokat alámosni. 2015-ben Cheryl Benard²⁸ az Alliance for Restoration of Cultural Heritage (ARCH) elnöke „fedezte fel”: „*Megdöbbsentett a szépsége, de úgy tűnt, már túl késő.*”²⁹ 2017-ben az erbili Citadellán dolgozó cseh Gema Art International Group szakemberei stabilizálták az épületet, a falakat megtámasztották, spaniferrel rögzítették. Az autonóm kurdisztáni régió elnöke, Nechirvan Barzani, aki akkoriban a miniszterelnök volt, védnöke és támogatója lett az erőfeszítésnek, az

²⁴ Iraq to renovate biblical prophet's tomb, WND, July 19, 2007. 07. 19. <http://www.wnd.com/2007/07/42630/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

²⁵ *The Tomb of Prophet Nahum* - <https://www.mesopotamiaheritage.org/en/monuments/la-tombe-du-prophete-nahoum/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

²⁶ FRANTZMAN, Seth J: Progress made on saving Prophet Nahum's tomb in Iraq, *The Jerusalem Post*, 2018. 02. 18. - <https://www.jpost.com/Middle-East/Progress-made-on-saving-Prophet-Nahums-tomb-in-Iraq-543500> (letöltés: 2022. 09. 06.)

²⁷ Iraq to renovate biblical prophet's tomb, WND, July 19, 2007. 07. 19. <http://www.wnd.com/2007/07/42630/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

²⁸ Cheryl Benard akadémikus, író, politológus és regényíró. Zalmay Khalilzad, az ENSZ afganisztáni és iraki volt nagykövetének a felesége.

²⁹ FRANTZMAN, Seth J: Progress made on saving Prophet Nahum's tomb in Iraq, *The Jerusalem Post*, 2018. 02. 18. - <https://www.jpost.com/Middle-East/Progress-made-on-saving-Prophet-Nahums-tomb-in-Iraq-543500> (letöltés: 2022. 09. 06.)

USA pedig ötszázezer dollárral járult hozzá a restaurálási munkához.³⁰ A felújítás – amikor 2022-ben e sorok írója ismét ott járt – már befejeződött. Az ARCH jelenleg további történelmi információkat keres a zsinagógáról, hogy az miként volt korábban berendezve, és milyen korábbi tárgyak, emlékek lehetnek még Irakban, Izraelben vagy máshol szétszóródva. Például az épületben egykor csillárok voltak, és a helyszínről származó tárgyak egy része a kurd régió törökországi határon fekvő Zakhoban található.³¹

A próféta maradványai

Egy feljegyzés 1891-ben arról számolt be, hogy „*a maradványokat 1883-ban egyik napról a másikra titokban eltávolították, és az izraeliták tudta nélkül egy keresztény templomba helyezték, így azok a továbbiakban már egy üres sírt tisztelnek.*”³²

A próféta maradványait, amelyeket számár- vagy birkacsontokkal helyettesítettek a zsinagógában, állítólag a településen található Mar Mikha (Szent Mihály) templomba helyezték át. Valóban, ebben a templomban a királyi kapu jobb oldali oszlopának alján van egy kis szöveg, amely szír nyelven jelzi Náhüm maradványainak helyét egy falba ágyazott korszakban. Legutóbb, 2017 júliusában egy al-Qosh-i lakos, Louis Djeuma mesélte, hogy 1976-ban tanúja volt, amikor a próféta maradványait kivették az oszlopból, majd üvegbe helyezték és visszahelyezték az oszlopba, s befalazták ugyanoda, ahol korábban volt.

Állítólag azért lopták el a próféta maradványait, mert a helyi keresztények mélyen ragaszkodtak a ninivei próféta emlékéhez, és nem sikerült legálisan a zsinagóga tulajdonosaivá válniuk, amikor már csak egy zsidó család élt a településen. A zsidó közösség később lemondott a restitúciós perről, mert a maradványok a zsidó vallási hagyományok szerint immár tisztátalanná váltak. Ennek ellenére a zsinagógában található szarkofágot még mindig Náhüm sírjaként tisztelik.³³

KERESZTÉNYEK AZ IRAKI-KURDISZTÁNI RÉGIÓBAN

Az Egyház Keleten

A korai egyház történetében a 2. század folyamán a népesebb, jelentősnek mondható keresztény gyülekezetek többnyire Keleten voltak, főleg görög nyelvterületen, Alexandria, Efézus, Antiochia, Jeruzsálem központokkal. A római közösség is erős volt, s nagy vonzerőt gyakorolt a többi gyülekezetre is. A következő évszázadban öt fő egyházkormányzati központ, patriarchátus erősödött meg: Róma, Konstantinápoly, Alexandria, Antiochia és Jeruzsálem. A kialakuló patriarchátusok megfeleltek a regionális birodalmi egységnek: Alexandria a hellenisztikus Egyiptom, Antiochia a Kelet, Róma pedig a latin Nyugat felett kapott elsőbbséget. Nyugaton egyetlen apostoli alapításra visszamenő patriarchai szék keletkezett: Róma, míg keleten Jeruzsálem, Antiochia és Alexandria is – a hagyomány alapján – apostoli alapítású volt. Ehhez jött még a Birodalmon belül betöltött vezető szerepéből fakadóan Konstantinápoly.

³⁰ CLANCY, Levi: The Prophet Nahum, the Assyrians of Alqosh, and the Kurdistan Region, *The Times of Israel*, 2021. 01. 05. - <https://blogs.timesofisrael.com/the-prophet-nahum-the-assyrians-of-alqosh-and-the-kurdistan-region/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

³¹ FRANTZMAN, Seth J: Progress made on saving Prophet Nahum's tomb in Iraq, *The Jerusalem Post*, 2018. 02. 18. - <https://www.jpost.com/Middle-East/Progress-made-on-saving-Prophet-Nahums-tomb-in-Iraq-543500> (letöltés: 2022. 09. 06.)

³² La Turquie d'Asie - Tome Deuxième, Vital Cuinet, Paris, Ernest Leroux éditeur, 1891. 829. id. *The Tomb of Prophet Nahum* - <https://www.mesopotamiaheritage.org/en/monuments/la-tombe-du-prophete-nahoum/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

³³ *The Tomb of Prophet Nahum* - <https://www.mesopotamiaheritage.org/en/monuments/la-tombe-du-prophete-nahoum/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

Az Egyházban már a Niceában, 325-ben összehívott első egyetemes zsinaton sem mutatkozott feltétlenül egység, bár még közösen ítélték el Arius tanítását.³⁴ 381-ben, az első konstantinápolyi zsinaton megalkották a nicea-konstantinápolyi hitvallást, de a rangsor körüli harc teológiai formákat is öltött: Konstantinápoly volt az ortodoxia, Antiochia és Alexandria az arianizmus fellegvára. Az efézusi zsinatot 431-ben, melynek fő témája Krisztus személyének kérdése és Mária istenanyasága (Theotokos), illetve Nesztoriosz elítélése volt, még közösen fogadták el a római, konstantinápolyi és antiochiai egyház hívei, azonban a 451-ben tartott khalkedóni zsinaton, ahol Krisztus két természetéről vitatkoztak, Róma és Konstantinápoly kihátrált Antiochia mögül, s elítélték a monofizitizmus (miafizitizmus) tanítását. Az antiochiai iskola az évszázadok alatt tovább oszlott a kappadóciai és a szír irányzatokra, azon belül is nyugati- és keleti szír irányokra. A 7. századi iszlám áradat végül elsodorta Alexandriát, Antiochiát és Jeruzsálemet, a magára maradt Róma és Konstantinápoly vezető szerepét többé senki nem kérdőjelezte meg a keresztény világban.³⁵

A dogmatikai viták mellett az askétizmus is nagyban elterjedt Keleten. Sokan Remete Szent Antal (251–356) példáját követve a Nílus menti sivatagba visszavonulva éltek askéta életet és ezzel megteremtették a keresztény szerzetesség alapjait. E remeték úgy találták, hogy a tisztultabb belátáshoz, az Istennel való párbeszédhez a világi élettől és kísértésektől való visszahúzódás és a magány csöndje a legmegfelelőbb, a legalkalmasabb hely pedig a sivatag. Hasonlóan húzódtak el a külvilágtól az asszír kősvatag remetéi a hegyoldalak apró barlangjaiba a 4. századtól kezdve, megalapítva sok, még jelenleg is funkcionáló kolostort. A régió legrégebbi ilyen emlékei Raban Boya szentélye³⁶, a Rabban Hormizd kolostor³⁷ és a Mar Mattai kolostor.³⁸

³⁴ Az arianizmus Arius követőinek mozgalma és a kereszténység egyik eretneksége volt a 4. századtól. Legfőbb tétele, hogy a Fiú-Isten nem öröktől való, hanem az Atya-Isten „teremtménye”. Nem egylényegű (homouszion), hanem hasonló lényegű (homoiouszion) az Atyával. Ezzel Arius - sok kortársa szerint - Jézus isteni voltát, s egyúttal a Szentháromság tanát tagadta. Az ortodox és katolikus egyházak eretnekségnek nyilvánították. Az arianizmus tanait először az első niceai zsinat (325) ítélte el, de Arius és követői néhány módosítást eszközöltek tanaikon és így az egyházi hatóságok csak az első konstantinápolyi zsinaton, 381-ben ítélték el szervezetileg.

³⁵ HEUSSI, Karl: *Az egyháztörténet kézikönyve*, Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 39; 55-56; 137-138; CHADWICK, Henry: *A korai egyház*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 46-49; VERMES Géza: *A kereszténység kezdetei. A kereszténység kezdetei - Názárettől Nikaiáig (Kr. u. 30-325)*, Libri Kiadó, Budapest, 2012. 44-57.

³⁶ Raban (Szent) Boya szentélye a huszonötezer lélekszámú Shaqlawa városa feletti hegyen található, 1017 m magasan. Raban Boya egy keresztény remete volt, aki a városból vonult el a természetbe, a 4. században. Maga a szentély ma is szegényes és askéta hely, fő része sziklába ástott kis szobákból áll. Közvetlenül a szentélybe való bejárat előtt egy 7-10 méter mély, sziklába vájt ciszterna található, amit a hegyről lefolyó víz összegyűjtésére használtak. Közvetlenül, ahogy belépünk az apró remetelakba, egy nagy, téglalap alakú, úgynevezett „termékenységi” kő fekszik, ahova sok-sok évszázad óta rengeteg keresztény és muzulmán nő dől le, gyermekáldásért imádkozva. Egyesek szerint Raban Boya-t is itt temették el. Az egyik apró helységben, oltárra emlékeztető természetes kő található, ahova a zarándokok a mai napi elhelyezik gyertyáikat. Kezdetben Raban Boya szentélye csak egy remetelak volt, de később, *deirré*, azaz kolostorrá változott. Vannak arra bizonyítékok, hogy a későbbi évszázadokban néhány szerzetes élt itt, akik a csendes imádkozás mellett kecskeszörből ruhákat készítettek. Raban Boya ünnepét thúsvét után egy héttel tartják, ekkor sokan zarándokolnak el ide, s másznak fel a hegyoldalra a kegyhelyhez. – *Shrine of Raban Boya in Shaqlawa*, <https://www.mesopotamiaheritage.org/en/monuments/le-sanctuaire-de-rabban-boya-shaqlawa/> (letöltés: 2022. 09. 10.)

³⁷ Rabban Hormizd a 6. század végén vagy a 7. század elején született Beth Lapatban (Perzsia) egy gazdag nemesi családba. Tizenhét évesen elhagyta gazdagságát és szerzetesi életet kezdett élni. Letelepedett Beth 'Edhrai hegyén, az asszír al-Qosh város közelében egy barlangban, ahol később kolostort épített. Halála után itt temették el. Itt alakult meg előbb az asszír egyház, hosszú évszázadokon át ide temették patriarcháikat, majd a káld katolikus egyház is. – *Rabban Hormizd monastery*, <https://www.mesopotamiaheritage.org/en/monuments/le-monastere-de-rabban-hormizd/> (letöltés: 2022. 09. 10.)

³⁸ Julianus apostata római császár keresztényenüldözése elől menekült el Amida (Diyarbakir, Törökország) városából huszonöt keresztény szerzetes Mar Mattai (Szent Máté) vezetésével, telepedett le az Alfaf hegyen, s kolostort alapított 363-ban. Igazi szerzetesi közösséget alakítottak ki, Mattai-t a halála után itt temették el. A Dayro'd-Mor Mattai a ninivei fennsíkon található, 20 km-re Moszultól. Híres a könyvtáráról és az itt őrzött ősi szír kéziratokról.

A Kelet Szent Apostoli Katolikus Asszír Egyháza

A ma asszírnak, kaldeusnak vagy arámnak nevezett nép Felső-Mezopotámiában őshonos, és történelmileg arámi nyelveket beszélt, ősük pedig az első században tértek át a kereszténységre. Az asszír kereszténység első jelentős egyházszakadása 410-re datálható, amikor a Szászánida Birodalom (Perzsia) keresztényei megalakították a Keleti Egyházat, hogy megkülönböztessék magukat a Római Birodalom hivatalos vallásától. A nyugati-szír egyházat (a későbbi a Szír Ortodox Egyház) teológiai különbségei miatt üldözték a római uralkodók, de elkülönültek a keleti egyháztól. Az asszír kereszténység szakadásait a birodalmak közötti politikai megosztottság és a pappai közötti személyes ellentét táplálta, közben a közel-keleti keresztény közösségeket az iszlám előretörése, a keresztes háborúk, és a mongol inváziók is pusztították.

A Szent Apostoli Katolikus Asszír Keleti Egyház, más néven nesztoriánus egyház kizárólag az első két egyetemes zsinatot elismerő keresztények közössége. Magukat a legrégebbi keresztény egyháznak tartják. Önmeghatározása szerint ők az egyetemes kereszténység egyetlen legitím örököse, amely egyedülként őrizte meg Jézus és a tizenkét apostol tanításait változtatás nélkül.

Az asszír keleti egyház eredete a hagyomány szerint Tamás apostolig, az edessai Addai (Taddeus) és Bartolomeus (Bertalan) apostolig megy vissza, akik Krisztus keresztre feszítése után alig három évvel az Edesszai Királyságban megalapította az ottani keresztény közösséget.

Önálló, a többi kereszténytől független egyházzá 431-ben vált, amikor Nesztoriosz, konstantinápolyi patriarcha, Jézus Krisztus kizárólagosan isteni természetét hirdető eretnekek ellen fellépve különválasztotta egymástól Krisztus isteni és emberi természetét. Ezért nesztoriánusoknak is nevezik őket.³⁹

Az asszír egyház történelmi sajátossága a 16. század közepétől kezdődő és a 19. század elejéig tartó átmeneti időszakban a keleti egyházon belüli összetett folyamatok és események sorozatából fakadt. A 16. századtól a térségben jelen levő ferences szerzetesek elkezdtek támogatni egy patriarchával szembenálló csoportot, míg végül III. Gyula pápa 1553 áprilisában Yohannan Sulaqát nevezte ki Babilon patriarchájává. A keleti rítus mellett maradt Shemon Ishoyahb patriarcha, később Eliya patriarcha, akik továbbra is az al-Qosh melletti Rabban Hormizd kolostorban székeltek. Végül az egyik szárny egyesült Rómával Káld Katolikus Egyházként, míg a hagyományos keleti rítust a Kelet Szent Apostoli Katolikus Asszír vitte tovább. 1808 körül aztán az ősi Rabban Hormizd kolostor is a káld katolikusokhoz került.⁴⁰

A két hatalmas iszlám birodalom (oszmán és perzsa), illetve az Orosz Birodalom évszázados rivalizálásával és gyakori konfliktusaival miatt a szomszédos régiók minden keresztény közössége folyamatosan veszélynek volt kitéve – és nem csak a háborúk idején, hiszen a helyi, főleg a kurd hadurak sokszor támadták a keresztény közösségeket és kolostorokat, s öldökölték a keresztényeket. A tragédiák és szakadások között, amelyek megritkították az egyházat, egyetlen másik sem volt olyan súlyos, mint az Ifjútörök Mozgalom által elkövetett asszír népirtás, a Sayfo. A népirtás az asszírok mellett az örményeket és az Oszmán Birodalom területén élő görögöket is érintette. A világháborút lezáró párizsi békekonferencia 250 ezres asszír mészárlásról beszélt az Oszmán Birodalomban és Perzsiában, ami körülbelül a fele a háború előtti lakosságnak, míg az 1923-as Lausanne-i Konferencián már 275 ezer meggyilkolt

Mai tudomásunk szerint ez a Föld legősibb keresztény kolostora. – *Mar Mattai monastery*, <https://www.mesopotamiaheritage.org/en/monuments/le-couvent-de-mar-matta/> (letöltés: 2022. 09. 10.)

³⁹ HUNTER, Erica C. D.: *The Holy Apostolic Catholic Assyrian Church of the East. Eastern Christianity and Politics in the Twenty-First Century*, London-New York, Routledge. 2014. 601–620.

⁴⁰ WILMSHURST, David: *The Ecclesiastical Organisation of the Church of the East, 1318–1913*, Louvain, Peeters Publishers 2000. 22-25; 250-265.

asszírról beszéltek. Bár egyes területeken a lakosság több mint 50 százalékát megölték, a Sayfo kevésbé volt szisztematikus, mint az örmény népirtás, s nem alakítottak ki kollektív identitást, talán azért, mert célpontjait megosztották egymással ellentétes felekezetek között.⁴¹

Tanításuk, liturgiájuk

Az ókori keleti egyház dogmatikai hagyományait követve az asszír egyház elismeri az első két ökumenikus zsinatot. Az asszír egyház a niceai hitvallásban a Keletre jellemzően a Szentlélek Atyától való származását vallja. Nem fogadja el az efézusi (431) és a khalkedóni (451) zsinaton elfogadott dogmatikai meghatározásokat, és továbbra is ragaszkodik a keleti egyház hagyományos krisztológiájához, amit gyakran nesztoriánusnak tituláltak, de ők maguk inkább az antiochiai megnevezést részesítik előnyben, mely kifejezi az ellentétet az alexandriai iskola tanításával.⁴²

Az asszír egyház a keleti arámi nyelv szír dialektusát használja liturgiájában. Bibliafordításuk alapja a szír fordítás az 5. századból, a Peshitta. Nem használnak ikonokat, és templomaik, imaházainak belseje egyszerű. Az ikonográfia jelen volt a keleti egyház történetében, de a vallási képekkel szembeni ellenállás végül normává vált az iszlám térhódítása miatt a régióban, amely megtiltotta a szentek és bibliai próféták mindenfajta ábrázolását. Az asszír egyházához tartozó keresztények otthonukban a főszoba keleti falára akasztanak egy korpusz nélküli keresztet.⁴³

A keleti asszír egyházat a többi apostoli egyházhoz hasonlóan püspökség irányítja. Az egyház egyházmegyékre és érsekségekre szerveződő földrajzi plébániák rendszerét tartja fenn. Az egyház feje a patriarcha. Színódusa az egyes egyházmegyéket felügyelő püspökökből és a területi hatáskörükbe tartozó egyházmegyéket felügyelő metropolitákból áll. Az alsópapság papokból és diakónusokból áll, akik a Közel-Kelet, India, Észak-Amerika, Óceánia és Európa (beleértve a Kaukázust és Oroszországot) egyházmegyéiben (eparchiákban) és gyülekezeteiben szolgálnak.⁴⁴

Egyes becslések szerint a Kelet Szent Apostoli Katolikus Asszír Egyháza 385 ezer hívőt számlál, míg mások félmillió főről beszélnek. Az iraki keresztények mintegy 20%-át teszi ki az asszír egyház tagjai,⁴⁵ jelenlegi patriarchájukat, az asszír egyház 122. patriarcháját III. Mar Awa néven az Erbil keresztyén negyedében, Ankawa-ban található Mar Yohanna al Ma'amadan

⁴¹ GAUNT, David - ATTO, Naures - BARTHOMA, Soner O.: *Let Them Not Return: Sayfo - The Genocide Against the Assyrian, Syriac, and Chaldean Christians in the Ottoman Empire*, Berghahn Books, New York, 2017. 55-82.

⁴² Nesztoriusz azt állította, hogy Jézus Krisztusban csak külső, morális kötelék egyesített „két természetet”, az isteni Logoszt és az ember Jézust. Szerinte a második isteni személy (a Fiú, a kijelentett Logosz) úgy lakozott az ember Krisztusban, mint valami szentélyben. Állítása szerint Jézus képes volt a bűnre, de helytállása jutalmául isteni tulajdonságokat kapott. Nagy vitákat váltott ki az a kijelentése, hogy Máriát ennélfogva nem nevezhetjük Theotokosznak (Istenszülő), hanem csak Krisztotokosznak (Krisztusszülő) vagy anthrópotokosznak (emberszülő). Nesztorioszt – a 431-ben megtartott efézusi zsinaton – elítélték, megfosztották patriarchai hivatalától, majd száműzték. Miután Nesztoriosz alulmaradt dogmatikai értelmezésével Cirill alexandriai patriarchával szemben, hívei elhagyták a Római Birodalom területét, menedéket kapva Perzsiában, ahol a perzsa király védelmet biztosított a nesztoriánusok részére. A zoroaszteri dualizmustól áthatott mentalitás kedvező talajt biztosított tanaiknak, Nesztoriosz és hívei csatlakoztak az ottani keresztény közösségekhez. Innen és ettől kezdve terjedt el az Asszír Keleti Egyház elnevezése, mint nesztoriánus egyház. Maguk azonban ezt az elnevezést nem fogadják el, pontatlannak tartják, hiszen az egyházat nem Nesztoriosz alapította, hanem azok a keleti szír keresztények, akik már korábban is ugyanazokat a tanokat vallották, mint amelyeket Nesztoriosz hirdetett. - VORGRIMLER, Herbert: *Új teológiai szótár*, Göncöl Kiadó, Budapest, 2006. 462.

⁴³ HORNER, Norman A.: *A Guide to Christian Churches in the Middle East: Present-day Christianity in the Middle East and North Africa*, New York, Mennomedia Inc, 1989. 23.; BAUM, Wilhelm - WINKLER, Dietmar W.: *The Church of the East: A Concise History*, London-New York, Routledge-Curzon, 2003. 64.

⁴⁴ BAUM, Wilhelm - WINKLER, Dietmar W.: *The Church of the East: A Concise History*, London-New York, Routledge-Curzon, 2003. 78.

⁴⁵ MINAHAN, James (2002). *Encyclopedia of the Stateless Nations* (Vol 1. A-C.), Westport, Connecticut, London, Greenwood Publishing Group, 2002. 206.

(Keresztelő Szent János) katedrálisban 2021. szeptember 13-án, a Szent Kereszt ünnepén iktatták be hivatalába.

1994. november 11-én Rómában történelmi találkozóra került sor – az akkori patriarcha - IV. Dinkha patriarcha és II. János Pál pápa között, ahol aláírták a „*közös krisztológiai nyilatkozat a katolikus egyház és a keleti asszír egyház között*” című dokumentumot. Ennek következményeként az asszír egyház és a Káld Katolikus Egyház közötti kapcsolat javulni kezdett.⁴⁶

A Káld Katolikus Egyház Irakban

A nesztoriánusokból áttért katolikusok története 1445-ben kezdődött, amikor a Cipruson élő nesztoriánusok csatlakoztak a Római Katolikus Egyházhoz. Rájuk alkalmazta először a katolikus egyház a *káld*, *káldeus* nevet, ami eredeti értelmében a Babiloni Birodalom őslakóit jelentette, azonban ebben az összefüggésben csak annyit jelentett: arámi-szír nyelvű.

1552-ben az asszír keleti egyházban szakadás következett be. Az egyházszakadást a 640-ben alapított, ősi Rabban Hormizd monostor elöljárói méltóságának betöltése körüli viszály váltotta ki. Az egyik párt elfogadta az éppen akkor Moszulban tartózkodó ferencesek segítségét, s az általuk támogatott patriarchát elküldték Jeruzsálembe, majd onnan Rómába. Ott maga III. Gyula pápa fogadta, és átadta neki a palliumot, patriarchai méltósága jelvényét. A pápa kinevezte az *egyesült káldeus egyház* patriarchájának, és az *asszír nemzet, Moszul és Assur patriarchája* címet adta neki (1553). Székhelye Diyarbekir (Törökország) volt.⁴⁷

A Rómától független nesztoriánusok, al-Qosh székhellyel, megtartották az asszír nevet. Egy idő után úgy próbálták elgáncsolni a vetélytárs irányzatot, hogy maguk is kapcsolatot kerestek Rómával. Többször is kapcsolatba léptek a katolikus egyházzal (1666, 1670, 1737), végül az unió 1778-ban vált hivatalossá. Ezzel az a furcsa helyzet alakult, hogy két, egymással rivális csoport volt Róma által elismerve. Később, a Rómával korábban egyesülő csoport vezetője, X. Simun patriarcha (1600-1638) felmondta az uniót, és Diyarbakírból Qocsaniszba (Törökország) helyezte át székhelyét. A hívek egy kisebb része azonban Diyarbakirban maradt, részükre Róma új patriarchát nevezett ki 1681-ben I. Mar Joszip személyében. Ez a patriarchai vonal 1828-ban ért véget V. Joszip patriarcha halálával. Ekkor a diyarbakiri uniata egyház hívei a Rabban Hormizd-ban székelő uniata patriarcha alá lettek rendelve, így egyesítve a két katolikus csoportot. Ez a mai Káld Katolikus Egyház, központja később al-Qosh-ból Bagdadba költözött.⁴⁸ A jelenlegi bagdadi káld patriarcha Louis Raphael I. Sako.

Ma több, mint 300 ezer katolikus él Irakban, a lakosság 0,95% -a. Jelenleg tizenhét aktív egyházmegyéje és eparhiája (prefektúra) van Irakban.

Az Erbili Káld Katolikus Egyházmegyét 1968-ban alakították ki a szintén a kurd régióhoz tartozó Kirkuki Egyházmegyéből, s a Babiloni Káld Patriarchátusnak van alárendelve. Az érsekség főtemploma a Mar Yousif (Szent József) katedrális Ankawa-ban, Erbil keresztyén negyedében, de ugyanilyen híres a szintén itt található, 5. századi alapítású Mar Gewargis (Szent György) templom, mellette a Tell Qasra, egy asszír korból (Kr.e. 911-612) származó tell (domb), ahol legutóbb 2004-08-ban folytattak ásatásokat. Vezetője Bashar Warda érsek, aki az Erbili Katolikus Egyetem megalapítása mellett számos ifjúsági és egészségügyi intézményt hozott létre. Különösen is komoly tevékenységet fejtettek ki 2014-ben, s az azt követő időszakban, amikor is az ISIS elől, főleg Mosulból és a ninivei síkságról rengeteg keresztyén menekült el. Ebben az időszakban Ankawa és Erbil a keresztyén élet központja lett Irakban.

⁴⁶ Mookan, Aprem: *The History of the Assyrian Church of the East in the Twentieth Century*, Kottayam, St. Ephrem Ecumenical Research Institute, 2003. 18.

⁴⁷ WILMSHURST, David: *The Ecclesiastical Organisation of the Church of the East, 1318–1913*, Louvain, Peeters Publishers 2000. 16-20

⁴⁸ uo. 22-37.

Tanításuk, liturgiájuk

A Káld Katolikus Egyház alapvetően római liturgiát, azon belül a szír rítust használja, liturgiai nyelve a keleti arámi nyelv szír dialektusa. Alapvetően Róma tanítását követik, bár 2007 januárjától a liturgia enyhe reformja lépett életbe, melynek célja az volt, hogy egységesítse az egyes egyházközségek sokféle liturgiai szokását. A reform alapján eltávolították a több évszázados kiegészítéseket, amelyek pusztán a római rítust utánozták, így a liturgia fő elemei a pap által hangosan elmondott anafora.⁴⁹ Előtérbe helyeződött a Keletre jellemző templomképzészet ősi hagyományához való visszatérés, s az eucharistia során is az ősi keleti minta szerint szentelt kenyeret és bort használnak. Fontos változtatás, hogy a hitvallásból eltávolították a Filioque⁵⁰ záradékot.⁵¹

A Szír Apostoli Ortodox Egyház

A Szír Apostoli Ortodox Egyházat hagyomány szerint Péter és Pál apostol alapították Antiochiában, eredetét egészen az antiochiai gyülekezetre vezeti vissza (Acta 11,26). Így a Szír Apostoli Ortodox Egyház az antiochiai patriarchátus apostoli hagyomány örökösének tekinti magát, s a világ legősibb keresztény egyházaként értelmezi önmagát. A 451-es khalkedóni egyetemes zsinaton⁵² szakadás következett be az antiochiai patriarchátus hívei között. Ennek következtében nagy többségük a ma Szír Apostoli Ortodox Egyház néven ismert, miafizita⁵³ (téves megjelöléssel monofizita) irányzatú egyház követője lett. A patriarchátus 518-ban áttelepült Antiochiából a Mor Hananyo kolostorba (Deir al-Za`faran, Törökország). Az antiochiai miafizitizmus igazi atyja Szeverosz antiochiai patriarcha (512-538) volt, az ő működése nyomán a patriarchatus két részre szakadt. Iustinianos bizánci császár Szeveroszt

⁴⁹ Az anafora a keleti szertartású liturgia legfontosabb része, mely a Hitvallás utáni áldással kezdődik és a Miatyánk előtti áldással végződik.

⁵⁰ A filioque (lat. 'és a Fiútól') dogmatikai vita az egyház történetében úgy vált híressé, mint betoldás a nicea-konstantinápolyi hitvallásba, ahol a Szentlélekről az állt, hogy „az Atyától származik”. A nyugati egyházban a 8. század végétől úgy vallják, hogy „az Atyától és a Fiútól” származik, míg Keleten ragaszkodtak a csak „Atyától származik” formulához. Az 1054-ben a nyugat és kelet közötti egyházszakadáshoz – többek mellett – a filioque-vita is hozzájárult.

⁵¹ *Questions & Answers on the Reformed Chaldean Mass* - https://web.archive.org/translate.google/web/20140128133850/http://www.kaldu.org/14_Reformed_ChaldeanMass/QA_NewMass.html?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=hu&_x_tr_hl=hu&_x_tr_pto=sc (letöltve 2022. 09. 08.)

⁵² A khalkedóni zsinat a kereszténység negyedik egyetemes zsinata, amelyet 451. október 8. és november 1-je között tartottak Khalkedónban. I. Leó pápa kérésére a monofizitizmus elítélésére hívta össze 451. május 17-én Marcianus császár. Az itt tanácskozó hatszáz teológus együttesen alkotta meg a khalkedóni hitvallást, illetve a konstantinápolyi patriarcha székéről kimondták, hogy joghatósága egyenrangú Rómáéval, rangban a második helyen áll Jeruzsálem, Alexandria és Antiochia előtt.

⁵³ A miafizita egyházak az első három egyetemes zsinatot elismerő egyházak, amelyek önálló identitása 451-től kezdődik. Magukra az antikhalkedóni egyházak nevet alkalmazzák, ezzel kifejezve, hogy a negyedik egyetemes zsinatot nem ismerik el, annak dogmáit az eredeti keresztény tanítással össze nem egyeztethető újításnak tekintik. Önmeghatározásuk szerint ők az egyetemes kereszténység egyetlen legitim örököse, amely egyedülként őrizte meg Jézus és a 12 apostol tanításait változtatás nélkül. Valamennyi idetartozó egyház „ortodox egyháznak” is nevezi magát, ezzel fejezve ki, hogy az ő álláspontjuk szerint szakadár khalkedóni ortodox és katolikus egyházakkal szemben ők őrzik az eredeti krisztusi tanítást. Egyesek monofizita egyházaknak is nevezik őket, ezt a nevet azonban saját maguk nem használják, mert nem tartják magukat monofizitának. A miafizitizmus a nesztorianizmus elleni válaszként jött létre. A nesztorianizmus álláspontja szerint ugyanis Krisztusnak két különálló természete van, isteni és emberi, míg a miafizitizmus álláspontja szerint Krisztus Jézus egyetlen „személy” (görögül hypostasis) két „természetben” (görögül physeis), isteni és emberi természetben, Jézus a megtestesült Ige, teljesen isteni és teljesen emberi, egy valóságban. A khalkedóni zsinat azonban elutasította mind a nesztorianus, mind a miafizita álláspontot, s helyettük a katolikus és az ortodox egyház, valamint később a protestáns egyházak túlnyomó többsége által ma is elfogadott diafizita álláspontot tetté hivatalossá, mely szerint Krisztusnak két természete van, ezek azonban nem külön, hanem együtt vannak jelen Krisztus egyetlen személyében. Bár történelmileg a kereszténység vitáinak egyik fő pontja, a khalkedóni és a miafizita egyház számos modern kijelentése szerint a két keresztény megfogalmazás közötti különbség lényegében szemantikai és nem mutat lényeges különbséget a Krisztus természetével kapcsolatos hitelvekben.

eretneknek nyilvánította, így ő Egyiptomban keresett menedéket, Szíriában pedig elkezdődött a miafiziták véres üldözése. A császár később visszahívta a száműzött Szeveroszt Egyiptomból, majd újra száműzte, a miafizitákat csak Jakob Baradai⁵⁴ megjelenése mentette meg a teljes kipusztulástól. Szervezőmunkájával létrehozta az önálló miafizita egyházat, mely a birodalmi egyházi irányvonal ellen fordult.⁵⁵

Az I. világháborút követően oszmán hatóságok által elkövetett Sayfo a szíreket is sújtotta, sokukat megölték vagy deportálták, megfosztva őket javaiktól és otthonaiktól. 1915 és 1916 között az ortodox szírek száma Diyarbakır tartományban 72%-kal, Mardin tartományban pedig 58%-kal csökkent.⁵⁶

Az egyház jelenleg mintegy 5 millió egyháztagot számlál, 26 érsekségben és 11 patriarchális vicariátusban. Eredeti területe a mai Szíria, Törökország és Irak, de a világ számos országában élnek híveik a korábbi kivándorlás és migráció miatt.

Iraki-Kurdisztánban a Szír Apostoli Ortodox Egyház tartja fent a világ egyik legrégebbi keresztény kolostorát, a Mar Mattai kolostort. Az iraki-kurdisztáni szír egyház vezetője Nicodemos Daoud Matti Sharaf érsek-metropolita, a kolostort Timothius Mousa A. Shamani püspök irányítja.

Tanításuk, liturgiájuk

A Szír Apostoli Ortodox Egyház liturgiájában Jakab, az Úr testvéréhez kötődő Szent Jakab isteni liturgiáját használja.⁵⁷ A klasszikus szír az egyház hivatalos és liturgikus nyelve. Az istentisztelet központi eleme a Szent Eucharistia. Emellett az istentisztelet evangéliumi olvasmányból, bibliai olvasmányokból, imákból és egyházi éneklésből áll. A liturgiában az olvasmányokon kívül minden imádságot énekelnek. Több száz dallam maradt fenn a Beth Gazo néven ismert énekeskönyvben. Ez egy szír liturgikus könyv, amely szír költeményeket és dallamokat tartalmaz. A Beth Gazo eredete a kereszténység korai évszázadaira vezethető vissza, egészen Bardaisanig (154-222), a himnuszok nagy részét azonban a szíriai Ephremnek (306-373) tulajdonítják. Szentírásként a szír szövegverziót, a Peshitta-t használják. A Peshitta Ószövetségét héberről fordították le, valószínűleg a 2. században. Az Újszövetsége, amely eredetileg kizárt bizonyos vitatott könyveket, az 5. század elején vált a szír kánon részévé, az evangéliumok két korai szíriai változatát felváltva. Napi hét imádságot végeznek, összhangban a 119. zsoltárral. A szír hagyomány szerint a nap naplementekor kezdődik.⁵⁸

A Szír Apostoli Ortodox Egyház klerikusai is hierarchikusan tagozódnak. A patriarcha székhelye Damaszkusz, a Szent György székesegyház. Ő az egyház vezetője, az antiochiai patriarcha cím utal az eredeti öt patriarchátus egyikére. A patriarcha alatt áll a khatholikos, más néven *maphrian* (India), aki a Malankara Jakobita Szíriai Ortodox Egyház vezetője. Őket követik a nagyvárosi püspökök vagy érsekek (*metropolita*), alattuk állnak a püspökök (*episcopos*). A püspökök hierarchikusan, illetve a feladataik szerint tagozódnak. A papok

⁵⁴ Jakob Baradaeus (Rongyos Jakab) Dél-Törökországban született, s az 578-ban bekövetkezett haláláig Edessa püspöke volt. Szerzetesként élt, a keleti ortodox egyházak szentként tisztelik. Jakab missziós erőfeszítései segítettek létrehozni az antikhalkedoni szír ortodox egyházat, minden erejét felhasználva igyekezett megszervezni a miafizita közösségeket és kialakítani a saját egyházszervezetét, papokat és püspököt is szentelt. Az asszír keleti egyházat névadó vezetőjéről „jakobita” egyháznak is nevezik.

⁵⁵ Syrian Orthodox Patriarchate of Antioch and All the East - <https://www.oikoumene.org/member-churches/syrian-orthodox-patriarchate-of-antioch-and-all-the-east> (letöltve 2022. 09. 08.)

⁵⁶ GAUNT, David; BET-ŞAWOCE, Jan; DONEF, Racho: *Massacres, Resistance, Protectors: Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia During World War I.*, Gorgias Press, Piscataway, New Jersey, 2006. 433-436.

⁵⁷ A Szent Jakab liturgiát a bizánci és a nyugat-szír szertartású keleti keresztények használják. A jeruzsálemi egyház rítusának hagyományai befolyásolták, a negyedik vagy ötödik századtól kezdődően terjedt el az Antiochiai Egyházban, felváltva a régebbi antiochiai bazileus liturgiát.

⁵⁸ Az imádságok: esti vagy *Ramsho* imádság; éjszakai, vagy *Sootoro* imádság; éjfél vagy *Lilyo* imádság; reggeli vagy *Saphro* imádság; harmadik óra vagy a *Tloth* imádság; hatodik óra, vagy ünnepi imádság; kilencedik óra vagy *tsha`sho'in* imádság.

(*kasheesho*) azok, akik a szentségeket kiszolgáltatják. A szír *diakónusok* megnősülhetnek a papszentelés előtt, de a szentelés után már nem nőülhetnek. A papok között tiszteletbeli rangot képvisel a *corepiscopus*, aki „az első a papok között”, keresztet és különleges papi öltözetet visel. Ő a legmagasabb rangú ember, aki családos lehet, a felette levő egyházi méltóságok nőtlének. A szír ortodox hagyományokban a diakónusok különböző feladatokat látnak el.⁵⁹ Csak egy teljes diakónus (*masamsono*) vehet részt a szent liturgiában, hogy segítse a papot. A felszentelt diakónus csak takarítás, mécses gyújtás miatt léphet be a szentélybe, és csak nőket és öt éven aluli gyermekeket áldoztathat. Felolvashat a szentírásból illetve a Szent Evangéliumból. Szentelnek női diakónusokat, a diakonisszákat is, akik főként, mint templomi énekesek szolgálnak a liturgia során. A diakonisszát tizenöt éves kora után avatják fel énekesnek, szolgálata alatt nem léphet az oltárhoz, az előtt, az előkészületekben segíti a papot és a diakónust, de megkeresztelheti a nőket, és megkenheti őket szent olajjal.

A szír ortodox egyház papjai egyedülálló papi ruhákkal rendelkeznek, amelyek teljesen eltérnek más keresztény felekezetek papi viseleteitől. A papság által viselt ruhák a papságra vonatkozó rendjük szerint változnak: a diakónusok, a papok, a püspökök és a patriarcha különböző papi öltözetekben jelennek meg. A püspökök általában fekete vagy vörös reverendát hordanak piros övvel. Nem viselnek vörös ruhát a patriarcha jelenlétében, mert az az ő ruházatának színe. A joghatóságukon kívül lévő egyházmegyékben tartózkodó püspökök szintén fekete papi ruhát hordanak a helyi püspök tiszteletére, aki ilyenkor egyedülként viseli a vörös öltözetet. A püspökök kígyókkal stilizált keresztartót visznek magukkal, amelyek Mózes botját ábrázolják a szentségek idején. A *corepiscopus* fekete vagy lila öltözetet hord lila övvel. A papok ruházatának színe a fekete. A papság *phiro*-t, egy sajátos sapkát hord, amelyet minden nyilvános imádságnál viselnie kell, a szerzetesek *eskimo*-t, csukját is viselnek. Ünnepi cipővel rendelkeznek, amelyeket *msone*-nak neveznek, s anélkül, hogy ilyen cipőket viselne, pap nem osztja ki az eucharistiát a hívőknek. A liturgiát fehér ruhában, *kutinot*-ban végzi, ami a tisztaságot szimbolizálja, rajta a *hamniko*-t (stólát) és *zenoro* és *zende* nevű kélőt visel, ami ujjat jelent. Ha a liturgiában püspök szolgál, *masnapto*-t (turbánt) visel. A *phayno* nevű palástot viselik ezeken a ruhákon. A *batrashil*-t (pallium) a *phayno* felett viselik a püspökök, akárcsak a *hamniko*-t a papok. A püspökök és a *corepiscopusok* kézi kereszttel rendelkeznek, míg a közönséges papoknak ilyen nincsen. A diakónusok *phiro*-t, fehér *kutino*-t, a rangjuk szerinti *uroro*-t (stólát) viselnek, a diakonisszák szintén a válláról lelógó *uoro*-t viselnek.⁶⁰

A Szír Apostoli Ortodox Egyház vallja Péter apostoli elsőbbségét, de nem a római módon. Teljesen meg voltak győződve Péter egyedülálló szerepéről a korai keresztény közösségben. Ephrem, Aphrahat és Maruthas, akik a korai szír hagyomány legfontosabb képviselői voltak, egyértelműen elismerték Péter elsőbbségét. A rabbinista hagyományokat követő antiochiai egyházatyák szerint Jézus Kepha, azaz köszikla volt, letéteményese az ószövetségi Kepha-nak. Ilyen köszikla pl. Mózes a deuteronomiumi hagyomány alapján, vagy a köveket felállító Józsué, Nún fia. Az Egyház számára a Kepha valójában Jézus, ő a Szikla, a fundamentum, és amikor Simon Pétert Kephas-nak nevezi, az olyan, mint amikor a személy, aki valaki más nevét is megkapja, megkapja a nevét átadó személy jogait is. Isten elfogadta és megalapozta az egyházat, és Kephá-nak nevezte. Jézus ilyen értelemben nevezi Simon Pétert Kephas-nak, aki így az egyház alapja lesz. A szír ortodoxok nem vallják, hogy Jézus a Mt 16-18-ban a római értelmezésben vett püspöki elsőbbségre utal, szerintük inkább apostoli elsőbbségre, Jézus jogfolytonosságra, melyen felépül az egyház.⁶¹

⁵⁹ A diakónusok hat rangja: *ulmoyo* (hűséges); *mawdyono* (hitvalló), *mzamrono* (énekes); *quroyo* (olvasó); *afudyaqno* (szub-diakónus) és *masamsono* (teljes diakónus).

⁶⁰ Syriac Orthodox Church Of Antioch - <https://www.encyclopedia.com/environment/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/syriac-orthodox-church-antioch> (letöltés: 2022. 09. 08.)

⁶¹ uo.

Örmény keresztyének Irakban

Az iraki örmények kb. 10-20 ezres kisebbséget alkotnak, jelentősebb tömbökben élnek Bagdad, Moszul, Basra, Kirkuk, Baqubah és Dohuk városokban, Avzrog, Havresk, Zakho és Ishkender falvakban. Többnyire az Örmény Apostoli Ortodox egyház hívei, kisebb közösségekben vannak örmény katolikusok és protestánsok is. Ők alkotják a második legnagyobb, kizárólag keresztyén etnikumot az országban, az őslakos asszírok után.

Az iraki örmény történelmét a késői babiloni idők óta dokumentálják. A középkorban népes csoportok telepedtek le a mai Iraki-Kurdisztán területén, illetve a 20. század elején – egyesek a genocídium elől menekülve, míg másokat a törökök deportáltak ide - további tömegek érkeztek a mai Irak területére. Az 1980-as években az örmény közösség virágzott Saddam Hussein modernizációs törekvéseinek köszönhetően, aki tovább építette kulturális intézményeiket, és egy impozáns katedrális építését is segítette Bagdadban. Saddam számos örményt tartott személyes kíséretei között: dadája iraki-örmény volt, egy testőrével, ékszerészével, szabójával és házvezetőjével együtt. Az örményeket a Baath-párt is támogatta, ezzel kijátszva a szélsőséges iszlamista erőket, különösen is a síitákat. Az irak-iráni háborúban számos iraki örmény harcolt az iraki erők oldalán. A Hussein-rezsim számított a hűségükre, karácsonykor évről-évre Saddam virágot küldetett a bagdadi örmény katedrálisba. A Saddam rendszer bukását követően felerősödtek az iszlamista támadások az örmények ellen, sokakat meggyilkoltak, vagy váltságdíjért elraboltak, templomaikat zaklatták, támadták.⁶²

Az iraki örmények jelentős része az autokefál Örmény Apostoli Ortodox Egyház tagja, bagdadi templomuk annyira ősi, hogy a muzulmánok is szentnek tartják. Az örmények a 3. század elején fogadták el a keresztyénséget, és már 295-ben (a konstantini fordulat előtt) államvallássá tették. A perzsa hódítók ellen folytatott háború miatt az örmény egyház képviselői nem tudtak részt venni a 451-es kalcedoni zsinaton, mely elítélte a miafiziták tanait. Mivel a zsinat után egész keleten a miafiziták kerültek túlsúlyba, az örmények az ő szemszögükből ismerkedhettek meg a kérdéses krisztológiai vitával és el is fogadták álláspontjaikat.

Az iraki-kurdisztáni örmény lakosság az 1920-as évek óta a régióban tartózkodik, miután az örmény népiirtáskor ide telepítették őket. Saddam bukása után sokan ebbe a régióba vándoroltak, lélekszámuk jelentősen megnőtt. 2011-ben 3.600-3.800 örményt tartottak számon a tartományban, de ez a szám valószínűleg sokkal magasabb az ISIL harcait követő népmozgások miatt. A régió örményi két iskolával rendelkezik Erbilben és Dohukban, öt templomuk van a régióban (Dohuk, Erbil, Avzrog, Havresk, Zakho). Kirkukban kb. ötszáz egyháztaggal rendelkező gyülekezetük van. Jelentősebb örmény falvak a régióban Avzrog (Dohuk tartomány), Havresk, Aghajanian (Ninivei-fennsík). Ezek a falvak főként az örmény genocídium után alakultak, befogadva a menekülteket, lélekszámuk tovább erősödött Szaddám bukása után, jelenleg általában 100-300 lakossal bírnak.⁶³

ÖSSZEZÉS

A kétszer hat hónapos szolgálat alatt sikerült kapcsolatba kerülni más, nem keresztyén csoportokkal is. Külön tanulmányt érdemel a yazidi- és a kaka'i vallás, az ősi mezopotámiai hitvilág továbbélése a zsidó-keresztyén illetve az iszlám, főként síita és szúfi tanításokból kialakult szinkretista vallások.

A világon egyedülálló kezdeményezésként Magyarország Kormánya 2016-ban létrehozta az Üldözött Keresztyének Megsegítéséért Felelős Helyettes Államtitkárságot, amely 2018-ban az Üldözött Keresztyének Megsegítéséért és a Hungary Helps Program Megvalósításáért Felelős Államtitkársággá alakult azzal a céllal, hogy az Államtitkárság tevékenységét széles körű

⁶² SPENCER, William: *Irak: Old Land, New Nation in Conflict*, Brookfield, CT: Twenty-First Century Books, Connecticut, 2000. 37.

⁶³ u.o. 42.

humanitárius segélyekkel és fejlesztési programokkal bővítsé ki. A Hungary Helps Ügynökség 2019. április 14-én jött létre a Hungary Helps Programról szóló, 2018. évi CXX. törvény alapján. A Hungary Helps Ügynökség a Miniszterelnökség irányítása alatt működő kormányzati, nonprofit ügynökség, akkoriban a tevékenységük főként a Közel-Keletre fókuszált. A Szent István Társulat 2019-ben megjelentette *Fernando Filoni: Az egyház Irakban. Az iraki kereszténység története, fejlődése és küldetése a kezdetektől napjainkig* c. könyvét.⁶⁴ Ezen események, sajtóértesülések alapján a keleti keresztények egyre jobban megismerhetővé váltak a magyarok számára...

A Magyar Ökumenikus Segélyszervezet évek óta irodát működtet Erbilben, az Ankawa-i keresztény városrészben. Több programot is végrehajtottak már az itteni keresztény kisebbség érdekében. 2017-2018-ban élelmiszert és takarókat osztottak 600 családnak a ninivei és duhoki régiókban, akik az ISIS elől menekültek el. Szintén ebben az időszakban al-Qosh-ban hatezer ember vízellátását biztosító víztornyot építettek.

Az iraki-kurdisztáni szír egyház vezetője Nicodemos Daoud Matti Sharaf érsek-metropolita, és a Mar Mattai kolostor püspöke, Timothius Mousa A. Shamani 2017. június 12-én Áder János köztársasági elnöktől magyar állampolgárságot kaptak, ezzel biztosítva a biztonságukat és szabad mozgásukat a világban. Az állampolgári esküt az Erbili Magyar Főkonzulátuson tették le Dr. Vezekényi Csaba főkonzul előtt.

2018-ban, a 1242/2018. (V. 4.) Kormányhatározat értelmében az Erbil-i Káld Katolikus Érsekség al-Qos-i iskolaépítési projektjének támogatásáról jelent meg rendelet, melyet a Hungary Help program keretében valósítottak meg.⁶⁵

A 2018-2020 közötti időszakban a Segélyszervezet a WASH (water, sanitation and hygiene) szektorban Duhok-kormányzóságban valósultak meg projektek: hat település vízhálózatának felújítása, kiépítése, ezáltal vízellátásának javítása, valamint egy öntözőcsatorna rekonstrukciója. A projektek végrehajtása és a munkálatok befejezése 2020 tavaszára készült el. Az al-Qosh-i körzetben található hat település vízhálózatának rehabilitációja a visszatelepülés elősegítésének egyik alapkritériumát jelenti. A visszatérők számának növekedésével egyre nagyobb igény mutatkozott az elmúlt időszakban az elavult, berozsdásodott vízvezetékek és víztartályok karbantartására, felújítására, nagyobb kapacitású tartályokra történő cseréjére. A projekt keretein belül három településen (Baqufa, Sereshka, Hatara) nagyobb kapacitású (100 m³-nél nagyobb) víztartály felújítására, két településen (Neseria, Gabara) kisebb (30 m³-es kapacitású) víztartályok beszerzésére és üzembe helyezésére került sor, valamint két településen (Taftian, Gabara) a vízvezeték-hálózat rekonstrukciója valósult meg. A hat vizes projekt összesen 32.244 fő kedvezményezett (elsősorban keresztény és yazidi családok) helyzetét javította a térségben, jelentősen javítva a vízhálózat kiterjedtségét, illetve a lakóhelyekre eljuttatott víz minőségét.

Jelenleg a Segélyszervezet al-Qosh-ban egy mintafarm kialakításával mezőgazdasági képzési központot hozott létre, ahol szakértő tanácsadók segítségével permakulturális képzést nyújt. A megvalósított segélyprogram jelen fázisában ötvenkét földműves és családjaik részesültek közvetlen támogatásban (képzések és egyénre szabott természetbeni juttatásokon keresztül), ugyanakkor a mintafarm hosszútávú bevételi forrást biztosíthat a közösség tagjainak részére, valamint az ott meghonosított fejlett termelési technikák és a későbbiekben arra épülő feldolgozó ipar (második fázis) jelentősen nagyobb kedvezményezetti csoportot érinthet. A képzések azokra a mélyen húzódó, folyamatosan fennálló problémákra adnak választ – mint

⁶⁴ FILONI, Fernando: *Az egyház Irakban. Az iraki kereszténység története, fejlődése és küldetése a kezdetektől napjainkig*, Szent István Társulat, Budapest, 2019.

⁶⁵ 1242/2018. (V. 4.) Kor. határozat az Erbil-i Káld Katolikus Érsekség al-Qos-i iskolaépítési projektjének támogatásáról, Magyar Közlöny, (60.) 2018. 3287.

például a vízhiány, az elsivatagosodás, a termőföldek kimerítése és a munkahelyek hiánya – amelyek a területről induló folyamatos elvándorláshoz, migrációhoz vezetnek.⁶⁶

Ha ma megkérdezzük egy iraki-kurdisztáni keresztényt a hitéről, órákat mesél a múltból, az egyházzal, az üldöztetésről, a mézárásokról. Ha a jövőről kérdezzük, borúlátóvá válik. Azt mondják, harapófogóban vannak a síita arabok és a szunnita kurdok között. Egyházaik tagjai elmenekülnek az őseik földről, gyülekezeteik folyamatosan csökkennek. Talán e dolgozattal és a szolgálatunkkal, kapcsolatépítéssel, érdeklődéssel és látogatásokkal a HM Tábori Lelkeszi Szolgálat is hozzájárul a békésebb, szebb jövő eléréséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BAUM, Wilhelm - WINKLER, Dietmar W.: *The Church of the East: A Concise History*, London-New York, Routledge-Curzon, 2003.

BRAUER, Erich – PATAI, Raphael: *The Jews of Kurdistan*, Wayne State University Press, Detroit, Michigan, 1993.

CHADWICK, Henry: *A korai egyház*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

CLANCY, Levi: The Prophet Nahum, the Assyrians of Alqosh, and the Kurdistan Region, *The Times of Israel*, 2021. 01. 05. - <https://blogs.timesofisrael.com/the-prophet-nahum-the-assyrians-of-alqosh-and-the-kurdistan-region/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

DÉKÁNY Bence, a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet Erbili Iroda vezetőjének *adatközlése*, 2022. 09. 08-án.

FILONI, Fernando: *Az egyház Irakban. Az iraki kereszténység története, fejlődése és küldetése a kezdetektől napjainkig*, Szent István Társulat, Budapest, 2019.

FLAVIUS, Josephus: *A zsidó háború*, Gabo Könyvkiadó, Budapest, 2021.

FLAVIUS, Josephus: *A zsidók története*, Gabo Könyvkiadó, Budapest, 2021.

FRANTZMAN, Seth J: Progress made on saving Prophet Nahum's tomb in Iraq, *The Jerusalem Post*, 2018. 02. 18. - <https://www.jpost.com/Middle-East/Progress-made-on-saving-Prophet-Nahums-tomb-in-Iraq-543500> (letöltés: 2022. 09. 06.)

GAUNT, David - ATTO, Naures - BARTHOMA, Soner O.: *Let Them Not Return: Sayfo - The Genocide Against the Assyrian, Syriac, and Chaldean Christians in the Ottoman Empire*, Berghahn Books, New York, 2017.

GAUNT, David; BEŦ-ŞAWOCE, Jan; DONEF, Racho: *Massacres, Resistance, Protectors: Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia During World War I.*, Gorgias Press, Piscataway, New Jersey, 2006.

GRÜLL Tibor: Noé bárkájának őrzői. Egy királyi család, amely megtalálta a hitet, *Hetek*, 2008. 01. 09. - https://www.hetek.hu/hit_es_ertekek/200801/noe_barkajanak_orzoi (letöltés: 2022. 09. 10.)

HALLIDAY, Fred: *Can We Write a Modernist History Kurdistan Nationalism?* in. JABAR, Faleh A. – DAWOD, Hosham (ed.): *The Kurds. Nationalism and Politics*, Westbourne Grove, London, 2006. 11-20.

HEDOW, Amer: An AlQosh Man Struggles to Keep a Promise to an Old Friend, *Caldean.org*, 2009. <http://chaldean.org/Home/tabid/36/articleType/ArticleView/articleId/491/An-AlQosh-Man-Struggles-to-Keep-a-Promise-to-an-Old-Friend.aspx> (letöltés: 2022. 09. 06.)

HEUSSI, Karl: *Az egyháztörténet kézikönyve*, Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

HORNER, Norman A.: *A Guide to Christian Churches in the Middle East: Present-day Christianity in the Middle East and North Africa*, New York, Mennomedia Inc, 1989.

HUNTER, Erica C. D.: *The Holy Apostolic Catholic Assyrian Church of the East. Eastern Christianity and Politics in the Twenty-First Century*, London-New York, Routledge. 2014.

⁶⁶ DÉKÁNY Bence, a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet Erbili Iroda vezetőjének *adatközlése*, 2022. 09. 08-án.

Iraq to renovate biblical prophet's tomb, WND, July 19, 2007. 07. 19.
<http://www.wnd.com/2007/07/42630/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

La Turquie d'Asie - Tome Deuxième, Vital Cuinet, Paris, Ernest Leroux éditeur, 1891. 829.
id. *The Tomb of Prophet Nahum* - <https://www.mesopotamiaheritage.org/en/monuments/la-tombe-du-prophete-nahoum/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

Mar Mattai monastery, <https://www.mesopotamiaheritage.org/en/monuments/le-couvent-de-mar-matta/> (letöltés: 2022. 09. 10.)

MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*, Bloomsbury, I.B. Tauris, London, 1997.

MENDELSSOHN, Sidney: *Kurdistan. The Jews of Asia*, London, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd., 1920.

MINAHAN, James (2002). *Encyclopedia of the Stateless Nations* (Vol 1. A-C.), Westport, Connecticut, London, Greenwood Publishing Group, 2002.

MOOKEN, Aprem: *The History of the Assyrian Church of the East in the Twentieth Century*, Kottayam, St. Ephrem Ecumenical Research Institute, 2003.

Questions & Answers on the Reformed Chaldean Mass - https://web-archive-org.translate.goog/web/20140128133850/http://www.kaldu.org/14_Reformed_ChaldeanMass/QA_NewMass.html?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=hu&_x_tr_hl=hu&_x_tr_pto=sc (letöltve 2022. 09. 08.)

Rabban Hormizd monastery, <https://www.mesopotamiaheritage.org/en/monuments/le-monastere-de-rabban-hormizd/> (letöltés: 2022. 09. 10.)

ROAF, Michael: *A mezopotámiai világ atlasza*, Helikon Kiadó, Budapest, 1998.

Shrine of Raban Boya in Shaqlawa, <https://www.mesopotamiaheritage.org/en/monuments/le-sanctuaire-de-rabban-boya-shaqlawa/> (letöltés: 2022. 09. 10.)

Shrine of Jewish Prophet Nahum <https://brandkri.com/shrine-of-jewish-prophet-nahum/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

SPENCER, William: *Irak: Old Land, New Nation in Conflict*, Brookfield, CT: Twenty-First Century Books, Connecticut, 2000.

Syrian Orthodox Patriarchate of Antioch and All the East - <https://www.oikoumene.org/member-churches/syrian-orthodox-patriarchate-of-antioch-and-all-the-east> (letöltve 2022. 09. 08.)

Syriac Orthodox Church Of Antioch - <https://www.encyclopedia.com/environment/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/syriac-orthodox-church-antioch> (letöltés: 2022. 09. 08.)

Tomb of Nahum at al-Qosh, Iraq. <http://archive.diarna.org/site/detail/public/43/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

The Tomb of Prophet Nahum - <https://www.mesopotamiaheritage.org/en/monuments/la-tombe-du-prophete-nahoum/> (letöltés: 2022. 09. 06.)

VERMES Géza: *A kereszténység kezdetei. A kereszténység kezdetei - Názarettől Nikaiáig* (Kr. u. 30-325), Libri Kiadó, Budapest, 2012.

VORGRIMLER, Herbert: *Új teológiai szótár*, Göncöl Kiadó, Budapest, 2006. 462.

WILMSHURST, David: *The Ecclesiastical Organisation of the Church of the East, 1318–1913*, Louvain, Peeters Publishers 2000.

WOLPER, Ethel: *Synagogues and the Hebrew Prophets: The Architecture of Convergence, Coexistence, and Conflict in Pre-Modern Iraq*, (Ch. 3.) In: *Synagogues in the Islamic World: Architecture, Design, and Identity*, (ed. GHARIPOUR Mohammad), Edinburgh, UK, Edinburgh University Press, 2019.

ZUBAIDA, Sami: *Religion and Ethnicity as Policized Boundaries*, in. JABAR, Faleh A. – DAWOD, Hosham (ed.): *The Kurds. Nationalism and Politics*, Westbourne Grove, London, 2006. 93-102.

1242/2018. (V. 4.) Kor. határozat az *Erbil-i Káld Katolikus Érsekség al-Qos-i iskolaépítési projektjének támogatásáról*, Magyar Közlöny, (60.) 2018.